

Redžep Jahović, Sarajevo

NJEMAČKA KNJIŽEVNOST U MUSLIMANSKIM PREPORODNIM ČASOPISIMA 1900.-1918.

Naše stoljeće počelo je burnim i po mnogo čemu radikalnim promjenama koje su bile izraz buđenja svijesti, što se sa zakašnjenjem budila na prostorima evro-azijskog kontinenta. Ona se posebno manifestirala kod naroda još uvijek pritisnutih poznim feudalizam Austro-ugarske monarhije, Osmanske imperije i ruskog carizma koji su ih stezali poput željeznog oklopa u vrijeme uspona kapitalizma ka imperijalizmu u zapadnoj Evropi. Pod uticajem industrijske revolucije u tim zapadno-evropskim zemljama sa poletom kapitalističkog razvitka u njima budila se *nacionalna svijest* naroda koji su čeznuli za nacionalnim oslobođenjem i nacionalnim ujedinjenjem bez kojih je bio nezamisliv kapitalistički razvitak. U njima su se naročito budile intelektualne snage protiv postojećeg društvenog stanja, nastojeći na različite načine da izazovu promjene tipa onih koje su bile izvršene u zapadno-evropskim zemljama. U tu svrhu one su pokretanjem različitih publikacija i na drugi način budile nacionalnu svijest, koja je bila sve izrazitiji pokretač lokalnih nacionalno-oslobodilačkih pobuna i ratova u sjenci velikih sila. Dok se razmah kapitalizma na Zapadu očitovao u formi širenja kolonijalizma, dotle su ti narodi stenjali stagnirajući povijesno pod okovima poznog feudalizma Austro-Ugarske, Turske i Rusije.

Tako su razvijenije kapitalističke zemlje izazivale imperijalističke ratove radi kolonijalnog porobljavanja kolonijalno još nepotčinjenih naroda kada su ti narodi poduzimali nacionalno-oslobodilačke ratove, što je početak našeg stoljeća obilježilo ratničkim. Utoliko prije što su svi ratovi na zapadu i istoku značili uvod u prvi svjetski rat. Naime, od burskih ratova 1900., koje su Englezi vodili protiv Bura u Africi, japansko-ruskog rata 1905. godine i balkanskih ratova 1912. i 1913. godine došlo je do prvog svjetskog rata 1914. god. Pod austro-ugarskom i turskom okupacijom u tom razdoblju budila se muslimanska inteligencija, pokrećući listove i časopise, preko kojih je djelovala na svijest i osjećanje svojih pripadnika u pravcu njihovog nacionalnog buđenja. Ona je preko tih glasila nastojala povezati najrazvijenije kulturne tekovine Zapada i Istoka. Utoliko je njena specifičnost bila u tome što je imala podjednako razumijevanje i osjećanja za kulturne tekovine orijenta i okcidenta, čime se ne mogu pohvaliti ostale naše nacionalne inteligencije kako zbog svog robovanja hrišćanskom duhu tako i zbog neprijateljskog raspoloženja prema orijentalnim

kulturama koje nisu poznavale. U tom njihovom nedostatku moguće je prepoznati izvor za njihovo nedopustivo zapostavljanje i nipodaštavanje svega što je muslimanska inteligencija učinila na povezivanju Istoka i Zapada u ovim našim prostorima. Ako se tome doda tendencija prije svega velikosrpske, ali i hrvatske buržoazije da asimilira Muslimane u svoje nacionalno biće, onda je razumljivo potejnjivanje i negiranje svega što su Muslimani stvarali.

No, ne ulazeći u tu dimenziju tematizirane problematike, želim ovdje ukazati na sadržaj i karakter njemačke književnosti u časopisima *Behar*, *Gajret* i *Biser* bez pretenzije da u tome budem iscrpan s obzirom da nisam raspolagao njemačkim izdanjima iz kojih su rađeni prevodi na naš jezik, i uprkos spoznaji da su ti evropisi svojevrsno ogledalo svog vremena.

Ako se osnivanjem *Behara*, muslimanskog časopisa za pouku i zabavu, 1900. god. otvara snažan književni pokret Muslimana u BiH u vrijeme austougarske vladavine, uključujući i prevođenje gotovo svih književnih vrsta i rodova: lirike, novele, drame, epigrama i dr. poznatih i manje značajnih autora iz književnosti i narodnog stvaralaštva evropskih i azijskih naroda, ta posebno prevodilačka aktivnost sa njemačkog, francuskog, ruskog i engleskog jezika nastavlja se i u *Gajretu*, osnovanom 1907. god. i *Biseru*, 1912. god., premda u ovom posljednjem nešto manjeg intenziteta, što je uslovljeno političkim, društvenim i historijskim prilikama toga perioda. Ipak, zajednički im je cilj književno-publicističko prikazivanje muslimanskog narodnog života, koji se nije mogao oblikovati u kulturnom i prosvjetnom pogledu nezavisno od evropskih književnosti i njihova uticaja ne samo na intelektualne krugove nego i na muslimanske mase na ovim prostorima i šire. Naročito je izrazit cilj časopisa *Behar* da se između ostalog približi muslimanski živalj BiH Zapadu i da se u njegovoj narodnoj bitnosti pokaže specifičnost kao spona između istoka i zapada. Naravno, preko tih časopisa se takođe željelo približiti Zapad ne samo Muslimanima već i drugim jugoslovenskim narodima i Muslimane posebno ovim posljednjim upravo posredstvom literarnog stvaralaštva muslimanskog naroda. Na to sugeriraju i prevedeni tekstovi iz različitih književnih rodova (lirika, proza, drama) sa njemačkog na naš jezik, što svjedoči o prodiranju evropskih književnosti, posebno njemačke, na ove prostore, a što nije bilo u suprotnosti sa političkim i drugim interesima austougarske vlasti.

Sa svojim slovensko-orijentalnim nasljeđem, tradicijom i običajima, BiH se nastoji ograditi u ovim časopisima prema negativnim sadržajima

zapadne civilizacije, želeći pri tome da prilagodi i adaptira produkte zapadne kulture svojim potrebama i dovede u sklad sa domaćom etikom, kako se to osjeća u nekim prevodima, a istovremeno nastoji udovoljiti zahtjevima novog i savremenog. Budući da je njemački jezik ulazio u program srednjoškolskih predmeta, njegov uticaj na naš jezik bio je veoma veliki, čemu se suprotstavio *Behar* svojim produktima, želeći da suzbije strani uticaj i očisti naš jezik od stranih izraza, posebno njemačkih. Međutim, to nije išlo na štetu prezentiranja književnih radova na hrvatskosrpskom jeziku, o čemu svjedoče prevodi različitih literarnih vrsta u ovim časopisima. Primjer za to su *prijevodi njemačke lirike u Beharu*. Tamo je prevedeno devet pjesama i to: šest Heineovih, od kojih četiri iz poznate *Zbirke pjesama* ("Buch der Lieder") i po jedna pjesma od Petera Roseggera, Friedricha Ruckerta i Augusta Grafa von Platena. Istina, kod prevođa sa drugih jezika, osim malog izuzetka, išlo se i u izboru lirike sa njemačkog bez plana i programa zbog čega je izostao "pregled oblika duhovnih i poetskih vrijednosti"¹ date književnosti.

Mladalačke patnje (junge Leiden) Heinricha Heinea (1797-1856) mogu se uzeti, s obzirom na svoju orijentaciju, na tradiciju, kao ponovno otkriće njemačke narodne poezije, koja se javlja sa romantizmom, jer je on najznačajniji njemački liričar između romantizma i realizma.

*Pjesmin pozdrav*² je njegova prva u *Beharu* prevedena pjesma, čiji je sadržaj tradicionalan, premda je brojne metafore čine alegoričnom u prenošenju pozdrava voljenoj dragoj.

Sličan sadržaj i formu ima i pjesma *Pozdrav*,³ koju je preveo Munib Osmanagić pod pseudonimom *Narcis*. Ove dvije pjesme nisu sadržane u *Knjizi pjesama* (Buch der Lieder)⁴.

Da bi se čitalačkoj publici *Behara* makar djelimično dočarala Heineova *Knjiga pjesama*, prevođenje četiri pjesme povjereno je pjesniku Silviju Strahimiru Kranjčeviću: *Čemu usamljena suza, Povratak, Odsjaj mora prostirao se daleko, Kad prođem pored tvoje kuće*⁵.

Nivo prijevoda je takve umjetničke i pjesničke vještine da se, čitajući ih, stiče dojam da se ne radi o prijevodu. Taj dojam se potvrđuje prilikom poređenja prijevoda sa originalom. Pjesme sadrže, inače, romantičarske, ali i vječno u lirskoj pjesmi obrađivane motive: priroda, ljubav,

---

1. Muhsin Rizvić, *Behar*, Svjetlost, Sarajevo, 1971. str.92.

2. *Behar* 8/1907.-1908. br. 20.

3. *Behar* 10/1909.-1910. br. 22-23.

4. Buch der Lieder, Leipzig, Verlag der Literaturwerke, Minerva.

5. *Behar* 9, 1908/1909. br. 20 i 21, str. 326-327.

sjećanje na nju i njenu prolaznost, prošlost. Sve ove konvencionalne motive sa simbolikom ljubavi nalazimo i u našim narodnim pjesmama, što je dokaz da je Heine autor pjesama i u narodnom tonu. Međutim, on je osim toga i pjesnik soneta, pjesama slobodnog ritma, majstorskih balada i satirične epike. Otuda nije slučajno što su ga u svoje vrijeme neki značajni teoretičari 19. stoljeća poredili sa Goetheom. U svjetskoj književnosti Heine je poznat između ostalog i po pjesmama nepomućenog odsjaja, ako se izuzmu neke satirične i podrugljive pjesme sa izrazito ciničnim tonom, a osim toga njegova *Knjiga pjesama* spada u "najljepše bisere svjetske književnosti", što se ističe u predgovoru pomenutog izdanja.⁶

Pjesma *Naše srce*⁷ Petra Roseggera (1843.-1918.) iz Štajerske, za koju je pjesnik bio intimno vezan i čiji opisi ljudi odišu umjetničkom snagom i humorom, metaforički slika životnu realnost, svijetle i mračne strane života. U svijetu po Roseggeru ima dosta niskosti i podlosti, ali i bogatstva raznih vrijednosti i veličine, što je upravo prepoznatljivo i u navedenoj pjesmi. U njoj je vječita dijalektika života svojevrsna poruka ljudima da život shvate kao borbu i neminovno smjenjivanje dobra i zla, veselog i tužnog. Pored pjesama Rosegger je poznat i po manjim pričama, pisanim u duhu narodnog jezika i tematski vezan za zavičajnu idilu.

*Sinovlji dug*⁸ Friedricha Ruckerta (1788.-1866.), u prijevodu Fihma Nedžati, vjerovatno Fehima Bajraktarevića, pjesnika borbenih soneta (Geharnischte Sonette), višestrukog njegovatelja forme, ima neprolazne vrijednosti moralnog nazora na svijet u odnosu djeteta prema roditelju. U svojem stvalačkom književnom radu Ruckert se oslanja na rokoko i klasiku, ali posebno na romantiku (ton narodne pjesme, pohvala skromnosti i čednosti kao i davanje prednosti orijentalnim motivima i formama u odnosu na antičke. Inicijator je gazela - i makam - forme orijentalne lirike u njemačkoj književnosti i zagovornik čiste rime. Poslije objave ciklusa soneta u osjećajno-romantičarskoj tradiciji i patriotskih pjesama protiv Napoleona sa puno retorskog poleta povećava se njegova pjesnička slava objavom *Istočnih ruža* (...stliche Rosen) 1822., koje je i Goethe pohvalio. Nije beznačajno napomenuti da je Friedrich Ruckert bio profesor za orijentalne jezike na Univerzitetu u Erlangenu 1826., a 1841. godine u Berlinu. Teško bi bilo zamisliti takvog poznavaoца orijentalnih jezika i lirike, a da i sam nije bio autor ljubavnih pjesama, te je poznata njegova zbirka te tematike *Proljeće ljubavi* (Liebesfruhling). Približavanjem ori-

---

6. Buch der Lieder...(n.n.mjestu-Einleitung-uvod).

7. *Behar* 8,1907/1908. br. 20, str. 313.

8. *Behar* 8,1907/1908. br. 20, str. 313.

jentalne lirike njemačkom govornom području stekao je velike zasluge za prosvjetu svoje zemlje. Podstaknut svojim istraživanjem orijentalnih jezika i lirike Ruckert se istinski bavio slobodnom pjesničkom preradom i prevođenjem orijentalne lirike. Prevodio je sa Sanskrita, hebrejskog, perzijskog i arapskog. Svojom preradom i prevodima sa orijentalnih jezika htio je do starog ovekovječiti ono istinsko, koje je zajedničko svim narodima i svim vremenima. Iz gore navedenih razloga Ruckert je morao biti dobro poznat ne samo prevodiocima već i tadašnjem uredništvu *Behara*, radi čega mu je objavljen prevod pjesme *Sinovlji dug*, u kojoj je tradicionalan motiv obaveze, pažnje i uzvraćanje ljubavi sina roditeljima. Tematika i sadržaj pjesme se slažu sa tim oblicima u Kur'anu, što se može smatrati uticajem orijentalne književnosti i islamskog nazora na svijet. To je ono *staro*, što Ruckert hoće da ovjekovječi, a čemu se nijedan nazor na svijet, niti bilo koja religija ne bi suprotstavili. Neka i ti stihovi iz davnih vremena, to "staro", bude pouka i opomena nemoralnim ili bezobzirnim u ovim vremenima sa veoma niskim moralom.

Historijska balada *Grob u Buzentu* (Das Grab im Busento)⁹ Augusta Grafa von Platena (1796-1835), prevod Fehim Nedžmati, Fehim Bajraktarević vjerovatno, objavljena 1822. i ima za predmet sahranu Alarika, hrabrog mladog vojnika, u tuđini na obali kod Buzeta. Inače, Platenove historijske balade krase bogatstvo formi i snažna lirska izražajnost. Kao aristokrata i duhovnik usmjerio je svoju liriku ne samo ka građansko-ljudskom, već na nečemu iznad toga, nečemu uzvišenom, što se može porediti sa slobodnim letom orla u nebeske visine. Patetičnost i čežnja prožimaju liriku ovog subjektivističkog elegičara, uprkos njegovim odama klasike i dilemama. Njegove pjesme *Hafizovo ogledao* (Der Spiegel des Hafis) objavljene su 1822. god., a *Nove gasele* (Die neuen Ghaselen 1823. god. Kao i Friedrich Ruckert Platen njeguje orijentalne forme lirike predromantičarske i postromantičarske tradicije, majstorski vladajući strogo antičkom, romanskom i orijentalnom metrikom (oda, sonet, gazela). S obzirom na najjaču vezanost *Behara* za orijentalne prevode s jedne i malog broja Nijemaca, poznavalaca orijentalnih jezika i književnosti s druge strane to poetsko stvaranje nepobitno dokazuje da su se i neki veliki Nijemci interesovali u to vrijeme za orijentalnu književnost.

Pored lirike *prevođenje i objavljivanje novela* obrazloženo je u drugom dijelu programskog članka *Behara*: "No koliko je pjesma sapeta svojom formom i silnim pravilima poetike, u pripovijetki su takorekuć slobodne ruke. Dobar pripovijedač ispriča nam događaj ili istinit ili izmišljen,

---

9. *Behar* 8,1907/1908. br. 23 i 24, str.365-366.

ali je na dlaku sve moguće, da se onako dogodilo, pa to nas zanese, osvoji, a svaki događaj - razumije se - nosi u sebi i neko iskustvo, pouku za onog koji je to doživio, možda prepatio nešto itd., a mi to njegovo usvojimo, jednom riječi bez ikakva troška. Lijepoj je pripovijetki i romanu zadaća osim toga još i to: da mahane ljudske prikaže da su zle kao i što jesu, vrline da pohvali, a tim sam dvjema činjenicama navraćaju se čitatelji na pravi put. Pa i s druge strane, svakom je narodu mila njegova prošlost, uspomene iz ratova itd., što se punim pravom od nas može tražiti. Ovaki se događaji, koji takođe u sebi kriju neku nauku, mogu i u drami obraditi."¹⁰

Od proze objavljene u *Beharu* prevedene su isključivo novele i crtice sa njemačkog na naš jezik, i to četiri od anonimnih autora. *Plava ptica*¹¹ (prevod Hajdar Fazlagić) od anonimnog autora predstavlja simboličko-alegoričku priču o ptici, koja se po spoljašnosti razlikuje od ostalih ptica, zbog čega je izvrgnuta izrugivanju od drugih ptica, ali uprkos tome njena pjesma ostaje da živi kao djelo trajne vrijednosti. Novela ima, inače, didaktički karakter: human biti i prema najneobičnijim u poređenju sa ostalim, jer ćemo i sami tako biti zaštićeni i nagrađeni, što važi čak i za našu sredinu u ovom teškom vremenu materijalne i duhovne krize. Ako mu to dozvoljava priroda bića, čovjek se mora prilagoditi sredini i životnim okolnostima, ukoliko misli da opstane. *Hiljadu srebrnjaka*¹² od anonimnog autora preveo je Hajdar Fazlagić. To je novela u kojoj se istupa protiv zakona i istovremeno suprotstavlja njihovim donosiocima, a sve to proglašava amoralnim zbog suprotstavljenosti interesima vladajuće klase. Borba za pravdu i pozitivne karakterne osobine malog, ali humanog čovjeka provlači se kroz cio sadržaj novele. Tradicionalni motivi ljubavi i prijateljstva, a nenaklonost prema škrtima i ucjenjivačima, žrtvovanje čovjekove budućnosti, osjećaj za pravdu i humanost prema čovjeku u nevolji, ispravan odnos prema starom i bolesnom roditelju, nagrađivanje dobrih djela, neuzvratanje ljubavi, ako ne može biti krunisana itd. u potpunosti se uklapaju u programska načela *Behara*.

Kineska novela *Punac*¹³, prevod Sulejman Mursel, anonimnog autora i prevodioca na njemački jezik pokazuje pozitivni etički rezultat: ona je "u službi etičkih ideala srećnog porodičnog života, u kojem muž i žena čine skladnu radnu i emocionalnu cjelinu."¹⁴ Glavni motiv je predo-

---

10. Muhsin Rizvić, *Behar*, n.n. mjetu str. 38.

11. *Behar* 2,1901/1902. str. 27.

12. *Behar* 2, 1901/1902. br. 23, str. 359.

13. *Behar*, 6,1905/1906. br. 17, str. 263.

dređenost ljudske sreće, odnosno njena podvrgnutost sudbini, koja se mora prihvatiti i njeno postojanje priznati, nezavisno od toga da li čovjek to hoće ili pak ne. Iz tog razloga svi ljudski pokušaji su nekorisni i uzaludni, čak i onda kada se radi o ljubavi, a posebno o onoj između srodnika (jer je takva ljubav moralni prekršaj), ako to nije predodređeno sudbinom. Pozitivne konvencionalne osobine oba supružnika u harmoničnom braku posebno su istaknute; superiornost muškarca postoji, ali se ona ne osjeća.

*Lavina*¹⁵ je alegorična priča anonimnog autora, s njemačkog je preveo Idrisi Sabri, u kojoj smjena zime proljećem simbolizira buduće revolucionarne preobraženje. Smjena ova dva godišnja doba je uništavanje i obnavljanje prirode, jer bez dolaska lavina nema žrtava, ali ni proljeća. To je dijalektika prirode i društva sa nužnim preokretima, sa kojima dolazi novi život. Postavlja se pitanje kakva je veličina čovjek u toj prirodi i daje stvarni odgovor: "Čovječja je duša samo jedan atom ove prirode, ona živi, bori se i umire sa njom, slično šarenom cvijeću."¹⁶

Borba dobra - sunce i proljeće - i zla - zima i snijeg - simbolična je pobjeda nad zlim, i oboje su u neprekidnom lancu smjenjivanja, pri čemu zlo uzima manje žrtve da bi se pokazala pobjeda dobra.

Crtica *Amnestija*¹⁷ od M. Brea, prevod sa njemačkog jezika Muharem Dubravić, ima za glavnu ličnost osuđenika, kojem amnestija ništa ne znači: on je u zatvoru fizički i psihički skrhan, a porodica mu tragično završava. Autor crtice je želio pokazati nehumanost rukovodećeg osoblja u zatvoru s jedne i posljedice koje snosi osuđenik s druge strane, na što se i u ovom slučaju želi skrenuti pažnja čitalačkoj publici bez obzira na svu tragediju i povratak osuđenika na zatvorski način života.

Novela *Pretraga*¹⁸ (prevodilac Sulejman Mursel) Felixa Hollaendera (1867-1931), koji pripada naturalističkim pripovjedačima ranog perioda veoma je karakteristična za kraj 19. vijeka. Djela naturalističkih pisaca obrazovano građanstvo od 1900. godine shvata aktuelnim. Kao naturalistički pripovjedač Hollaender je počeo prikazivanjem nemoralnog stanja berlinskog društva. Osim teškog i oskudnog života, siromaštva itd. novela sadrži elemente didaktičkog karaktera: strpljivost i mudrost učenja na tuđem iskustvu olakšavaju čovjeku život; didaktička strana novele posebno dolazi do izražaja u odgoju djece; odmjerenost u zahtjevima, pravednost i nježnost, te stalna kontrola igranju bitnu ulogu po napredak porodice.

---

14. Rizvić, *Behar*, n.n. mjetu, str. 245.

15. *Behar* 1910-1911, br. 2, str. 27.

16. *Behar* 1910-1911, br. 2, s. 28 (*Lavina*)

17. *Behar* 6, 1905-1906, br. 21, s. 325.

18. *Behar* 6, 1905-1906, br. 23 i 24, s. 361.

Superiornost žene u braku, njena kratkovidnost, naivnost, podmuklost, lakovjernost odudaraju od tradicionalnog kodeksa o harmoničnom bračnom životu, pa je logično da to vodi porodicu u materijalnu bijedu i konačno propast. Nasljedni faktor, uloga sudbine, strpljivo i stoičko podnošenje svih mračnih strana života pa i prirodnih pojava ukomponovani su u sadržaj novele.

Novela *Život ili smrt*¹⁹, s njemačkog preveo Muharem Dubravić, Leonarda Meericka (London) ima za predmet biografiju siromašnog pisca, koji od honorarnog rada ne može da preživi sa ženom i djetetom. Ljubav i odgovornost prema djetetu su jači od svih drugih motiva, koji bi ga otjerali u smrt, čime se naglašava didaktički element novele.

Da bi se bolje uklopili u idejni program *Behara* prevedena proza je etičko- odgojne sadržine, te su birane ozbiljnije poučne teme. Prevedena proza s njemačkog jezika u *Beharu* nema dovoljno izoštrenog kriterija izbora, jer im je bio cilj da se čitalačka publika kroz zabavu pouči, odnosno upozori na neke elemente *neodgovarajućeg* morala i pogleda na svijet.

Poslije okupacije od strane austrougarske vlasti otvoren je veliki broj srednjih škola u BiH, u kojima je izučavan njemački jezik, čime se da objasniti da je pretežan dio prijevoda s evropskih jezika bio s njemačkog, a prevodioci u muslimanskim preporodnim časopisima BiH bili su Muslimani sa dva izuzetka. Oni su bili više zainteresovani za motive (ideje) i sadržaj skoro svih literarnih vrsta s njemačkog na naš jezik. Književni prijevodi s njemačkog u zavisnosti su od obrazovanja i kvalifikacije prevodilaca.²⁰ Prijevodi *drame* u *Beharu* manje su zastupljeni u odnosu na ostale literarne vrste. Prekinuta drama *Selim III* u pet činova, čiji je autor Murad Efendi, objavljena je u dva prizora, a prevodilac je S. Konjhodžić.²¹ Tema je otpor u janjičarskim redovima iz vremena reformisanja vojske i administracije u turskoj carevini pod sultanom Muradom III. Vrijeme ranije je 1807. godina u vremenskom periodu od dva dana.

*Put kroz prozor*²² je komedija jednočinka francuskog autora Skriba i Lemoana, duhovitog i zabavnog karaktera, koju je sa francuskog na njemački preveo Otto Randolf, a s njemačkog na naš jezik Sulejman Mursel. Tema radnje su odnosi u braku sa naglašavanjem ljubavnog tona na muškarcu i zalaganjem za tradicionalnu superiornost muža nad ženom. Komedija ima poučni karakter za tadašnju čitalačku publiku, naglašava-

---

19. *Behar* 6, 1905-1906, br. 23 i 24, s.361.

20. Anonimnost autora novele i neraspodjevanje određenim izdanjima onemogućili su mi da se ovog puta pozabavim lingvističkom analizom prijevoda.

21. *Behar* 11, 1910-1911. br. 2.

22. *Behar* 6, 1905-1906. br. 11-14.

jući značaj životnog iskustva i presudnu ulogu razboritih starijih osoba u trasiranju životnog puta mladima. Praktična strana života, dobijanje koristi i sticanje autoriteta radom, patrijarhalna shvatanja o braku zloupotreba ispoljene ljubavi od strane žene, udovoljavanje željama žene i poslušnost prema njoj, slabost pred ženskom ljepotom, miješanje starijih u brak mladih, neblagovremeni stav u postavljanju zahtjeva supruzi i istrajnost u njima, malograđansko ponašanje sredine prema mladim bračnim parovima, nepoštovanje bračnog druga (muža), neophodnost postojanja obostrane ljubavi, uobraženost žene, njena taktičnost itd. jesu elementi koji upućuju čitaoca na negativne ili pozitivne odnose i postupke u životu.

Da bi se upotpunio sadržaj *Behara* folklorni program se prostirao i na *poslovice, izreke i aforizme*. Od 1900.-1911. godine u *Beharu* je objavljeno ukupno 168 sa njemačkog prevedenih aforizama i izreka. Od toga je trinaest sakupio izvjesni Selim, a *Poslanik* - Sulejman Mursel, 155. U njima se između ostalog ističu: bezvrijednost laži i važnost istine, tolerantan stav prema novom, i starom, osuda rata, negativan uticaj lošeg, sebičnost tvrđice, značaj obrazovanosti, mržnja, raskorak između želje i realnosti, opreznost u izjavama u društvu, dobro upoznavanje žene prije braka, nemogućnost udovoljavanja zahtjeva svima, siromaštvo, moć novca, nekorisnost pomoći neznalici, svjesnost donošenja sudova o drugima, nespretnost, bezvrijednost znanja bez razuma, žena kao zagonetka, oslobađanje od svojih negativnih osobina, kratki vijek zaljubljenosti, prilagođavanje novom vremenu i uslovima, umišljenost, sreća, otmjenost, nepretjerivanje u odijevanju, skromnost, podnošenje teškoća, potvrda teorije u praksi, rađanje gluposti i genijalnosti, važnost iskustva itd.

Od 1910.-1914. godine u *Gajretu* su prevedene četiri umjetničke pjesme, od kojih je jedna *Pjesma* Hermanna Lingga (1820.-1905.), objavljena bez navoda prevodioca,²³ pjesnika koji je pripadao minhenskom pjesničkom krugu, čiji su članovi oponašali mnoge literarne pravce i strujanja. Lingg je, inače, bio epigon i pisao je prigodne pjesme. Pošto je nakon 1848. godine uskraćena mogućnost razvoja političkoj lirici, klasično-romantičarska pjesma vazila je kao idealna pjesnička forma. Radi zadovoljenja rastućih građanskih potreba za obrazovanjem minhenski s pobrinuli su se za njihovo zadovoljenje i tako su njihovi proizvodi preplavili literarno tržište. Povratak pjesnika klasicizmu značio je njihovo bježanje od političke i socijalne aktuelnosti. Oni su, suprotstavljajući se tehnicima, prirodnim naukama, politici istorije i civilizacije, pjevali melanholične pjesme o večeri, jeseni, ljubavi, stihove oproštaja i čeznuli za pri-

---

23. *Gajret* 6, 1913. br. 4 i 5.

vatnim i autonomnim životom. Izvan tih okvira pjesničkog stvaralaštva nije izlazio ni Lingg, čija *Pjesma* tradicionalnog sadržaja nema naročite umjetničke vrijednosti, premda izražava tugu za voljenom dragom i sugerira da od ostvarene ljubavi zavisi cijeli napredak i rad pa čak i ljepota prirode i draži proljeća.

U šestom godištu *Gajreta* objavljena je pjesma *Zemljo, draga zemljo...*²⁴ Otta Juliusa Bierbauma (1865-1910) koji kao spretan autor, redaktor i novinar spada među najagilnije figure na prekretnici iz 19. u 20. stoljeće. Skoro da je bio između naturalizma i impresionizma, u želji da ugleda renesansu rokokoja, ananekreontike biedermajera i narodne pjesme kao i svih umjetnosti i cijelog života, predstavljajući time najljepšu sintezu impresionističkog nijansiranja sa tradicionalnim formama i temama ljubavne i lirike o prirodi. U tom duhu je i njegova gore navedena pjesma po sadržaju i formi, pozivajući na uživanje i poštovanje svega što čovjeku priroda pruža.

Pjesma Arthura Schopenhauera (1788-1860) *Vremenu*²⁵, prevedena pod pseudonimom Faik (Jovan Palavestra), tipična je za njegov nihilizam i metafizički pogled na svijet. Prolaznost realnog svijeta, koji vrijeme guta i time ga liječi, ništa ne znači u odnosu na vječnost, tj. na život poslije smrti, kada se tek pojavljuje istinsko dobro. *Istina, ljubav i mir*²⁶ biće udruženi, jer na zemlji ili nisu postojali ili su bili privremeni. Smrću će se čovjek uzdići, ostavljajući duboko ispod sebe sve što je zemaljsko i počivaće među zvijezdama "visoko iznad sreće, smrti i vremena".²⁷ Ova Schopenhauerova pjesma *Vremenu* jasno pokazuje sličnost njegovog pogleda na svijest sa islamskim poimanjem života i smrti, te je interesantna bila za čitalačku publiku.

Friedrich Schiller (1759.-1805.) u pjesmi *Znak pitanja*²⁸ (prevod anonimnog prevodioca) postavlja pitanje na koje čovječanstvo nije dalo odgovor: otkuda je došao čovjek, šta znači čovjek i kuda ide. Da li je to traženje za čovjekom grčkog filozofa Diogena, mogao bi se dati odgovor, ali ne i šire, jer će svakog prekinuti smrt čekajući ga.

Od poznatih tekstova u *Gajretu* je od 1900.-1914. god. objavljen jedan prozni tekst, dvije novele i dvije crtice. Prozni tekst Hermanna Hessea (1877-1962) *Oproštaj s prašumom*²⁹ je priznanje usamljenosti kada je čovjek odgurnut od drugih, ali i da kao takav ima duševni mir.

---

24. *Gajret*, 1913. br. 1-3, str. 17.

25. *Gajret* 6, 1913. br. 12.

26. *Gajret* 6, 1913. br. 12, str. 222.

27. *Gajret* 6, 1913. br. 12, str. 222.

28. *Gajret* 7, 1914. br. 1, s. 11.

Posebno naglašen jak doživljaj prirode i duševno zadovoljstvo koje čovjek nalazi u toj neokrnjenoj prirodi daleko od ljudi - glavni su motivi ovog kratkog proznog teksta.

Autor novele *Ja ne znam* je anonimn, a prevodilac s njemačkog je I. Sarić.³⁰ Moto novele je: "Volja je apsolutna, ako je naša." Motiv alkohola i njegov uticaj na nesvjesno ili polusvjesno ponašanje čovjeka i tragičan kraj novele elementi su koji ukazuju na naturalističke motive. No čitalac treba i nešto da zaključi: štetnost alkohola po ljudsko zdravlje i netrezveno ponašanje, odnosno zbog nemogućnosti rasuđivanja i kontrolisanja svojih postupaka u pripitom stanju uzrok su gašenja jednog života i gonjenja drugog čovjeka u propast. U noveli je takođe uperena kritika protiv vlasti, jer ne traga za motivima koji navode ljude na ovakva djela. Autor novele "Novac"³¹ (prevodilac anonimn) A. Hotner-Grefe nedovoljno je poznat u njemačkoj književnosti; novela je socijalnog karaktera i prikazuje materijalne nevolje jedne porodice. Ljubav kao glavni motiv za sklapanje braka na jednoj i bogatstvo na drugoj ("Kako se prostre, onako se spava") različiti su nazori na svijet glavnih ličnosti, koje su jasno izdiferencirane. Pregalaštvo i ambicije mladih ljudi iz siromašnih slojeva društva, želeći se izvući iz socijalne bijede, stradanja nevinih u malograđanskoj sredini, neznalica i neprosvijećenih prožimaju novelu. Da bi se pokazao uzoran moral i plemenitost bogatih, Kristina Ler (bogata tetka glavne ličnosti Norberta) prikazana je kao darežljiva osoba.

Crtica *U balonu*³² ima didaktički karakter: oklijevanje ne vodi uspjehu ni u ljubavi, iako je njeno ostvarenje opet sudbinski predodređeno.

*O jednom junaku*³³ je crtica Hansa Landa, koju je s njemačkog preveo S. Sarić. I ona je didaktičkog sadržaja: pažnja i osjećaj ljubavi sina prema roditelju, kojeg je bolest prikovala za postelju. Glavna ličnost se upoređuje sa junakom, jer stoički podnosi bolest koja ga je skrhalo i raduje se sreći drugih. Didaktički elemenat crtice je i u naglašavanju prolaznosti svega, a posebno nesigurnosti u dobrom ili lošem, lakom ili teškom ishodu ljudskog života, jer se nikada ne zna kako ćemo završiti.

U razdoblju 1913.-1914. godine u *Gajretu* je anonimni prevodilac u nekoliko nastavaka prevodio s njemačkog komediju u tri čina *Kuća lutaka* (*Puppenheim*) Henrika Ibsena. Ona je za čitalačku publiku bila ne samo veoma interesantna nego i izrazito značajna za upoznavanje makar jedne

---

29. *Gajret* 7, 1914. br. 1, s. 11.

30. *Gajret* 5, 1912. br. 7 i 8.

31. *Gajret* 5, 1912. br. 11 i 12.

32. *Gajret*, Sarajevo, 1910. 4. s. 64-65. napisao Wiener, prijevod Zahir

33. *Gajret*, Sarajevo, 1914. br. 5, s. 77-78.

od drama tako markantne i individualne pojave u svjetskoj književnosti kakav je bio Henrik Ibsen. U tom periodu bio je jedan od najmarkantnijih pisaca, čije su se drame izvodile sa nesmanjenim intenzitetom na svjetskim pozornicama i početkom 20. stoljeća. Devedesetih godina 19. stoljeća bio je najčitaniji pisac, izazivajući buru dopadanja ne samo kod gledalaca na pozornici već i čitalaca. S obzirom da je u to doba Ibsenova komedija *Nora* bila prevedena skoro na sve moderne jezike, bio je jedan od povoda za objavljivanje na našem jeziku. Ibsenove drame *Per Gint* i *Brand* po dubini misli upoređuju se sa Goetheovim *Faustom*. Ibsen je, inače, socijalni pisac, iako ostaje idealista i ne predlaže rješenje teške socijalne krize i konflikata. Kao najveći dramatičar Skandinavije istovremeno je i jedan od najjačih pisaca u oblasti drame 19. stoljeća.

Kritika slabih karaktera, licemjerstvo, neiskrenost, rasipništva skorojevića, laž itd. posebno su u drami naglašeni. Treba takođe reći da je ova komedija po svojim književnim i teatralnim kvalitetima dobila vremenski neograničenu vrijednost, nastala u 19. stoljeću pod uticajem aktuelnog pitanja ravnopravnosti žene i muškarca.

I sam Ibsen je bio u dilemi da li ostati kod starih, tradicionalnih vrijednosti i biti miran, uživajući postojeće blagostanje, čak i kada bi se saznanala neistina koja bi donijela brojne negativnosti: gubljenje ugleda, remećenje duševnog mira itd. ili se pak pobuniti i rušiti pod plaštom skrivene licemjerne tradicije i težiti novim vrijednostima. Između ova dva pitanja se nalazila tadašnja inteligencija, mada radije ostaje pri očuvanju starog, jer se rušenje tradicije kosi sa njenim pogledom na svijet.

Od 1912.-1914. god. iz njemačke lirike nisu objavljeni prevodi u *Biseru*. Iz proze prevedeno je tri novele i jedan prozni tekst korisnih pouka. Takođe je prevedeno 59 epigrama. Izuzimajući novelu *Mačka mladog mornara*, koju je preveo N. Resulović, prevodilac ostalih tekstova s njemačkog na naš jezik za ovaj časopis bio je Sulejman Mursel.

*Nesrećnik uoči nove godine*³⁴ Jeana Paula (1763.-1815.) je priča, slobodni prijevod Sulejmana Mursela, u kojoj se radnja ne iznosi prema logičnom redoslijedu koji čitalac očekuje, već je višestruko ispreturana, prepuštajući svakom da se snalazi u tom lavirintu, priča u kojoj dolaze do izražaja fantaziranja, osjećaj i iskustvo autora, koliko i sposobnost pisca da duboko pronikne u ljudsku dušu i njeno bogatstvo. Da bi se prikazala tmurna strana iskustva, predmet pripovijedanja je san, i to je ono romantičarsko, a da bi se približila stvarnosti, glavna ličnost se budi iz sna i izvlači pouku iz njega; nastoji se, dakle, blisko učiniti dalekim, a daleko

---

34. *Biser* 1912./1913. br.4.

tako bliskim da ih naša osjećanja mogu obuhvatiti oboje. Mladi čovjek, glavna ličnost, koji sanja da je postao oronuli starac uoči nove godine, cijelu noć bdi nesretan "opustjele duše", skrhan i noseći sa sobom bolest i grijeh srca puna "otrova a starosti teškog kajanja". Ova poučna crtica obrađuje san i stvarnost raskršća života za mladog čovjeka, a cilj je da pokaže da na izboru ima pravi, srećan, plodan put, zasađen najraznovrsnijim cvijećem. Suprotan tom putu je put tame, nesreće, "zatrovan zmijskim otrovom", put davljenja i gušenja. Pokušaj povratka na pravi put je put povratka u mladost, na pravi i put dostojan pravog života. Neposlušnost prema roditeljima rezultat je odlaska na pogrešan put, na put njegove nesreće, te crtica ima i didaktički karakter; kao takva nije mogla odudarati od programa redakcije časopisa.

Crtica *Mačka mladog mornara*³⁵ anonimnog autora, a prevodilac le N. Resulović, ima poučni i zabavni karakter sa motivima koristoljublja i požude za vlašću.

Nagrada ljudske dobrote, čak kada se čovjek nalazi i u najnezavidnijem položaju, i postojanje humanih ljudi u svijetu glavni su akcenti u crtici.

*Korisne pouke*³⁶ Johanna Petera Habela (1760.-1826.), u slobodnom prijevodu Sulejmana Mursela, upućuju na važnost škole za život, mudrost primjene naučnog, korisnost štednje i posljedice rasipništva, neiskorištenog vremena, štetnost nerada i oklijevanja pri započinjanju planiranog posla itd.

Johann Peter Habel je poznat kao majstor anegdote sa puno humora i pjesnik o prirodi i njenim živopisnim prikazivanjem. *Guša*³⁷ - crtica anonimnog autora (H. W.), u prevodu Sulejmana Mursela, ima didaktički karakter. Neodlučnost, odnosno oklijevanje, kao i podlijeganje uticaju neukih ne mogu voditi željenom cilju i uspjehu.

Već je rečeno da je u *Biseru* objavljeno 59 aforizama u periodu od 1912.-1914. godine, a prevodilac s njemačkog je Sulejman Mursel, *Poslanik*. U njima nisu sadržane samo izreke njemačkog već i drugih naroda. Sadržaj je veoma različit: nemogućnost mijenjanja prirode čovjeka, blagovremenost početka rada, cijenjenje čovjeka po duhu i znanju, život kao učitelj, pravo tiranina, upornost, bitnost nasljednog faktora, duševni nemir zaljubljenih, važnost i prolaznost ljepote, važnost strpljivost i odlučnosti, prozrivost licemjerstva i lukavstva, uloga novca, negativna

---

35. *Biser* 1912./1913. br. 4.

36. *Biser* 1912./1913. br. 5.

37. *Biser* 1912./1913. br. 15 i 15.

strana duga, lijenost kao uzrok siromaštva itd.

Zaključak

Na prekretnici stoljeća sa poletom kapitalizma dolazi do radikalnih promjena koje su izraz buđenja nacionalne svijesti i nacionalnog ujedinjenja na prostorima evro-azijskog kontinenta. Intelektualne snage se bune protiv postojećeg stanja, nastojeći da između ostalog i pokretanjem različitih listova i časopisa izvrše promjene slične zapadnoevropskim.

Pokretanjem *Behara* 1900. god., a kasnije *Gajreta* i *Bisera* stvara se jak književni pokret Muslimana u BiH za vrijeme austro-ugarske vladavine sa ciljem književno-publicističkog prikazivanja života ovog naroda, ne zapostavljajući pri tome ni prevođenje različitih književnih rodova i vrsta orijentalne i zapadno-evropske književnosti kako bi se uspostavila jača spona između istoka i zapada. Muslimanska glasila žele se pri tome ograditi od negativnih sadržaja zapadne civilizacije s jedne i prilagoditi i odabrati literarne produkte sa zapada u skladu sa svojom tradicijom i etikom s druge strane, nastojeći pri tome udovoljiti zahtjevima izazova novog vremena. Prevođena literatura sa njemačkog jezika odgovara programskim načelima časopisa. Kod prevoda sa ovog na naš jezik u izboru se polazilo bez određenog plana i programa, te time nisu zastupljeni literarni pravci i struje u njemačkoj književnosti niti se vodilo računa (sa malim izuzecima) o prezentiranju karakterističnih djela ili njihovih dijelova čitalačkoj publici. Svojim literarnim produktima i prevodima pomenuti časopisi žele smanjiti strani uticaj i očistiti naš jezik od stranih izraza, posebno njemačkog.

Prijevodni lirike su uglavnom prezentirani tradicionalno obrađivanim motivima (priroda, ljubav i njena prolaznost, shvatanje života itd.) sa didaktičkim elementima.

Prevedena proza sa njemačkog ima etičko-odgojnu sadržinu, ne zanemarujući pri tome ni zabavni karakter. U želji da prevodi imaju tradicionalne sadržaje u pomenutim časopisima su prezentirani literarni produkti nekih njemačkih predstavnika epigonalne književnosti, koji su bili dobri poznavaoi i prevodioci orijentalnih jezika i književnosti kao i nekih čiji je pogled na svijet bio sličan ili se slagao sa islamskim shvatanjem života i smrti. Želeći istaći zabavni karakter drama je predstavljena komedijom sa tradicionalnom temom odnosa muškarca i žene u braku i pokretanja pitanja ravnopravnosti žene.

Radi interesantnih sadržaja, koji su udovoljavali programskim zahtjevima redakcije pomenutih časopisa, prevođeni literarni produkti nekih

stranih autora na njemački jezik prevedeni su i na naš.

Prevedeni aforizmi i izreke njemačkog i drugih naroda imaju poučni karakter.

S obzirom da su mnogi naši studenti studirali na Bečkom univerzitetu i da je njemački jezik kao jezik vlasti na ovim prostorima bio spona između Evrope i Istoka upravo preko kulture bosanskih Muslimana, logično je da su prevodioci njemačke književnosti na naš jezik bili skoro isključivo Muslimani.

German Literature in the Moslem Journals in the Revival Period

On the crossroad of centuries, with the impetus of capitalism, some radical changes took place. They were the expression of national awakening and national unity achieved on the vast territories of Eurasian continent. The intellectual forces rebelled against the current situation having tried, among other things, to establish different newspapers and journals that would correspond to the changes in the Western European countries.

With the emergence of *Behar* in 1900, and later on *Gajret* and *Biser* a strong literary movement of Moslems in Bosnia and Herzegovina under the Austro-Hungarian rule came to surface. Its primary goal was to present various works of Moslem nation in the fields of literature and journalism. At the same time, different literary genres and types of Oriental and Western European literatures were not neglected. They were widely translated in order to establish stronger ties between the East and the West. On one hand, the Moslem journals and newspapers wanted to put a barrier against the negative influences from the Western civilization. On the other hand, they tried to select and adjust the literary products from the West in accordance with their own tradition and ethics. They also tried to respond to the needs and requests in their own time. The literature translated from German corresponded to the journals' programmatic principles. When having translated into our language, the selection was made without the previously agreed plan and program. The major literary currents in the German literature could not be found in the translations. With a very few exceptions, attention was not paid to present the most characteristic works or their segments to the general readership. The journals wanted to reduce the foreign influence in the form of their own literary products and trans-

lations from the foreign languages. They also tried to purify our language from the foreign expressions, notably from German.

Translations from lyrical poetry were presented, in general, through the traditional motives (nature, love and its transient quality, understanding of life, etc.) with some didactic elements. The fiction translated from German was mostly oriented towards ethical principles, and had a strong educational undertone, but its amusing features were not neglected. In their wish to have traditional topics in the journals aforementioned, some literary products were translated. They presented some German writers who could be labeled as epigones or imitators, but who had known well and translated from oriental languages and literatures, as well as those whose worldview was similar or it coincided with the Islamic understanding of life and death. Having wanted to emphasize its amusing character, drama was presented through comedy with the traditional topic of a marital relationship between a man and woman. Such plays also brought forward the issue of woman's equality.

In order to have a variety of interesting pieces in their journals, the editors sometimes translated into our language the works of some foreign authors which had already been translated into German. The aphorisms and proverbs from the German and other nations are usually didactic in nature.